

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת ויחי תשע"ז חטאי גדולי האומה - שריטה קלה ביהלום

פעולה פזיזה מדי, ללא שיקול דעת מספיק³.

מה היה חטאו של ראובן?

יעקב אבינו אומר: "ראובן, בכרי אתה, פחי וראשית אוני - תָּר שְׂאֵת וְיָתֵר עֵז" (בראשית מט, ג). כלומר, פבכור פני, ראוי היית להיות יָתֵר על אחיך בכהונה ובמלכות, ולקבל פי שנים בנחלת א"י (אונוקלוס שם). ואולם, "פחז פמים - אל תותר" (שם, ד). בגלל מידת הפחזות שבך, לא תזכה להיות יָתֵר על אחיך, ומעלות רוחניות אלו ינתנו לאחרים. נכהונה - ללוי, מלכות - ליהודה, ופי שנים בנחלה - ליוסף (חלק אחד למנשה, וחלק אחד לאפרים). ובמה התבטאה פחזותך? - "פי עליִת מִשְׁפָּכֵי אֲבִיךָ" (שם), כפי שמסופר בפרשת וישלח: "וַיִּלְךָ רְאוּבֵן, וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלֵהָה פִּילֶגֶשׁ אֲבִיו" (שם לה, כב).

והנה, חז"ל אמרו, "כל האומר ראובן חטא, אינו אלא טועה" (שבת נה, ב). והדברים תמוהים לכאורה: הרי בכתוב מפורש שראובן חטא, וגם יעקב מדבר על כך שראובן חטא. וא"כ, איך אומרים חז"ל, "כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה"? התירוץ הוא, שחז"ל לא התכוונו לומר שראובן לא חטא כלל. חז"ל התכוונו רק לומר, שראובן לא חטא בַּחֲטָא שכתוב בו, כפי שמשמע מפשוטו של מקרא, אלא היה כאן חטא אחר, קל הרבה יותר.

מה היה, אפוא, חטאו האמיתי של ראובן? בגמרא מובאות כמה דעות בענין זה. לפי דעה אחת, ראובן ביקש לחטוא עם בלהה, אך למעשה לא חטא¹ (שם). ולפי דעה אחרת בגמרא, אפילו מחשבת חטא כזה לא עלתה על לבו, וכל חטאו היה, "שבלבל מצעו של אביו"², ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה" (שם). "ולמה בלבל? - שכשמתה רחל, נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים, ונתנה באהל בלהה. בא ראובן ותבע עלבון אמו (לאה). אמר: אם אחות אמי (רחל) היתה צרה לאמי (לאה), שפחת אחות אמי (בלהה) תהא צרה לאמי"? (שם) בשלמא רחל היתה מתאימה להיות צרה לאמי, שכן גם רחל היא מן האמהות הקדושות, פאמי. אבל בלהה, שפחת רחל, גם היא תהיה צרה לאמי?! ... אמנם בלהה היא צדקת, אבל לא כמו אמי! היא אינה נמנית בין האמהות הקדושות! מה שמניע אפוא את ראובן, הוא חשבון של כיבוד אם. לכן הלך ובלבל מצעו של אביו.

ובכל זאת, מעשהו של ראובן אינו מעשה ראוי. היה צריך להתחשב יותר בכבודו של יעקב. הרי יעקב הוא אביו, והוא רבו, והוא גדול הדור ונביא - היה צריך לסמוך עליו, שאם מצא לנכון לחיות עם בלהה בחיי לאה אמו, ודאי שיש לו איזה שיקול לנהוג כך. רש"י הרי מסביר: "כך היה יעקב עושה בארבעה אהלי נשיו, מעמיד מטה לשכינה, ובאותו אהל שהוא רואה בו השכינה - הוא בא ולן אותו הלילה" (רש"י שם ד"ה אחת של שכינה). אבל גם אם ראובן לא היה מודע לכך ולא הבין את שיקוליו של אביו, היה לו לשאול אותו בדרך כבוד, ולא לבלבל את יצועיו. לרוב הליטותו לשמור על כבוד אמו, פגע ראובן בכבוד אביו. זוהי הפחזות.

מדוע אי אפשר לפרש שראובן אכן חטא עם בלהה?

אחת הראיות לכך שלא היתה עבירה של עריות במעשה בלהה, היא מתוך דברי התוכחה שאומר יעקב לראובן בפרשתנו. יעקב אומר: "ראובן בכרי אתה, פחי וראשית אוני... פחז פמים אל תותר, פי עליִת מִשְׁפָּכֵי אֲבִיךָ, אַז חִלַּלְתָּ יְצוּעֵי עֲלֵה". מה פירוש "פחז פמים"? האם כל הבעיה כאן היא הפחזות?! הרי היה צריך להוכיחו בלשון חריפה הרבה יותר: נואף! מושחת! טמא שבטמאים! אלא מוכח מכאן, שמעשהו של ראובן לא פלל עבירת עריות כלל, ולכן כל הטענה כלפיו היא רק, שהיה "פחז פמים". היתה לך פחזות, ומידה זו שוללת את האפשרות שתהיה מלך או כהן. כי מלך, אסור שיהיה פחז כמים. צריך להיות מתון במעשיו, ולא לפעול עד שישקול בדעתו היטב מה טוב לַעֲמִי. למשל, ביציאה למלחמה, צריך לשקול היטב, האם כדאי בכלל לצאת למלחמה, ואם כן - איך לנהל אותה. זהו ענין שטעון שיקול דעת רב, ומלך שהוא פחז כמים, לא ישקול את הדברים עד הסוף. גם כהן אסור שיפעל בפחזות. עליו להיות מיושב היטב בדעתו, איך לעשות את העבודה ואלו כוונות לכוין בה, "וּלְהַדְדִיל בֵּין הַקֶּדֶשׁ וּבֵין הַחֵל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטְּהוֹר" (ויקרא י, י) - בין עבודה קדושה למחוללת (רש"י שם). גם הכהונה וגם המלכות אינן ראויות למי שהוא פחז כמים, ולכן מעבירים אותן מראובן, ומוסרים אותן לַאֲחֵיו.

עוד ראייה שהביאו חז"ל לכך שלא היתה כאן עבירה של עריות מצד ראובן, שהרי בניו עתידים לעמוד על הר עיבל (דברים כז, יג) ולומר "אָרוּר שֹׁכֵב עִם אִשְׁתׁ אָבִיו" (שם, כ). "אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארוור שוכב עם אשת אביו, ויבוא חטא זה לידו"? (שבת נה, ב) ממילא מוכח מזה, שלא היתה עבירה של אשת אב או של אשת איש אצל ראובן.

עוד יש להוכיח שלא היתה כאן עבירה של עריות, שהרי חז"ל אמרו על יוסף, "באותה שעה (שעמד לחטוא עם אשת פוטיפר) פָּאֲתָה דמות דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון. אמר לו: יוסף! עתידין אחיך שיפכתבו על אבני אפור ואתה ביניהם. רצונך שימחה שמך מביניהם"? ! מיד פרש יוסף ולא חטא (סוטה לו, ב). והנה, גם ראובן נכתב על אבני האפור. הוא לא הפסיד את חלקו באבני האפור בגלל חטאו. ממילא יש מזה ראייה, שלא עשה עבירה של חמורה כמו שיוסף עמד לעשות, אלא עבירה אחרת. לא עבירה של עריות.

דעה נוספת בענין חטאו של ראובן

הזכרנו את דברי חז"ל, שמה שנאמר "וַיִּלְךָ רְאוּבֵן, וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלֵהָה פִּילֶגֶשׁ אֲבִיו", אין לפרשו כפשוטו, וכל מה שעשה ראובן הוא, "שבלבל מצעו של אביו, ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב". ואולם, יש גם דעה אחרת בגמרא, ולפיה ראובן אכן בא על בלהה

גם על דוד אמרו חז"ל, "כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה" (שבת נו, א), וגם כאן הפירושו הוא, שלא רק בהבנת פרשת דוד ובת שבע הוא טועה, אלא בהבנת כל התורה כולה הוא טועה. אמנם אי אפשר לומר שדוד לא חטא כלל, שהרי נתן הנביא הוכיח אותו על מה שעשה (שמו"ב יב), וגם דוד עצמו חיבר מזמור שבו הוא מתנודה ומבקש כפרה על מה שקרה (תהלים נא), אבל לומר שדוד חטא במה שמשתמע מפשוטו של מקרא - פְּתָאוֹת עריות ובשפיכות דמים (של אוריה החתי) - האומר כן אינו אלא טועה בהבנת כל התורה כולה. כי לא יתכן לצלול לתהומות של חטא וטומאה בלילה, ובבוקר לקום ולומר "חֲטָאתִי לַיהוָה" (שם, יג), ולחזור להיות "מְשִׁיחַ אֲלָקֵי יַעֲקֹב וְנֹעֲמִים וְמִרְוֹת יִשְׂרָאֵל" (שמו"ב כג, א) ששורה עליו שכונה כדי לחבר את ספר תהילים. מי שאומר כך, אינו מבין את הריחוק הגדול שבין הקדושה והטומאה, עד כמה הם אינם הולכים יחד. הוא אינו מבין מה זה חטא, ועד כמה החטא מרחיק את האדם מן הקב"ה.

אז מה בכל זאת היה חטאו של דוד במעשה בת שבע? - אומרים חז"ל, שדוד ראה ברוח הקדש שבת שבע ראויה היתה לו מששת ימי בראשית⁶ (סנהד' קז, א), ושעתיד לצאת ממנה מלך המשיח. והרי גם ממנו צריך לצאת מלך המשיח! ממילא הוא מבין, שהוא מוכרח לקחת לשם כך את בת שבע, ולהעמיד ממנה ולדות. וכיון שדוד כבר לא היה צעיר באותה שעה, הוא כבר מתקרב לימי הזקנה, הוא חושב לעצמו: "אם לא עכשיו אימתי? צריך לקחת את בת שבע בזריות!" וטעותו היתה, שדחק את הקץ והקדים את המאוחר. ובלשון חז"ל - "אַכְלָהּ פְּגָה"⁷ (שם). לא היה צריך להזדרז כל כך. הקב"ה היה שולח לו את בת שבע בכל אופן, ולא היה לו לנקוט אמצעים מיוחדים כדי להשיגה. אבל עצם המחשבה היתה נכונה, שצריך להעמיד משיח לישראל מבת שבע. ובנוגע להריגת אוריה אמרו חז"ל, שאוריה מורד במלכות היה, וחיוב מיתה (שבת נו, א. ועי' רש"י ותוס' שם, שנחלקו במה התבטאה מרידתו. ונלענ"ד גם בכתוב של הפסוק נרמז שאוריה מורד במלכות היה. אוריה אומר לרוד: "חַי וְחַי נִפְשָׁךְ אִם אֶעֱשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה" (שמו"ב יא, יא). "חַי" - ביו"ד אחת. ללמדנו, שמשקל חיי המלך היה חסר אצלו. הוא אינו מחשיב מספיק את חיי המלך. דוד שולח אפוא את אוריה "אֶל מוֹל פְּנֵי הַמַּלְחָמָה הַחֲזָקָה" וגורם למותו. בכך הביא דוד על אוריה את העונש המגיע לו, והתיר לעצמו את אשתו למפרע "כל היוצא למלחמת בית דוד, כותב גט כריתות לאשתו" (שבת שם).

מה בכל זאת היה החטא בכל התכנית הזו? - חילול השם! "אֶפְסֹ פִי נֹאֵץ נֹאֲצָת אֶת אֵיבֵי ה' בְּדָבָר הַזֶּה" (שמו"ב יב, יד) - נתפּת פתחון פה לאויבי ה', לומר שלא הרגת את אוריה אלא כדי לקחת לעצמך את אשתו. לא מבינים שהרגת אותו בגלל שהיה מורד במלכות. "היה לך לדונו בסנהדרין" (שבת שם), ואז כולם היו רואים שהוא נדון כמורד במלכות, ולא לשלוח אותו להקָרַג בחזית המלחמה עם בני עמון, שבזה נתן פתחון פה לאויבי ה' לומר שמשחית אלקי יעקב ונעים זמירות ישראל הוא שופך דמים ומגלה עריות, ואין לך חילול השם גדול מזה. וכן לקיחת בת שבע היה בה חילול השם, בגלל מראית העין, כאילו לקח דוד אשת איש. הרי עד היום הטפשים אומרים, שדוד אכן לקח אשת איש... זהו שאומר אח"כ דוד במזמור התשובה שלו: "לִי לֵב בְּךָ יְיָ חֲטָאתִי" (תהלים נא, ו), כלומר, לא היתה בהריגת אוריה ובלקיחת אשתו עבירה בין אדם לחברו, אלא רק בין אדם למקום - עבירת חילול השם (וזהר שמות קו, ב). מראית עין של לקיחת אשת איש ושפיכת דם נקי.

(שבת נה, ב). ואולם גם לפי דעה זו צריכים להבין, שאין מדובר במעשה שנבע מתאוה שפלה ח"ו, אלא במעשה שנעשה מהטעם שהזכרנו לעיל - חשבון של כיבוד אָם. מחמת חשבון זה, הלך ראובן ועשה מה שעשה, כדי למנוע את אביו מלחיות עם בלהה. ובכל זאת, לדעה זו, שראובן אכן בא על בלהה, גם אם נעשה הדבר שלא מתוך תאוה, אלא מתוך חשבון של כיבוד אָם, צריך להבין: איך מגדיר יעקב מעשה זה בלשון עדינה כל כך - "פְּחָז פְּמִים"? והרי יש כאן עבירת עריות, שהיא מעבירות החמורות שבתורה, ומאי נפקא מינה מאיזה מניע נעשתה?

התשובה לשאלה זו היא, שתוכחתו של יעקב לראובן (שהיתה בסוף ימיו של יעקב, על סף מותו), נאמרה לאחר שראובן עשה כבר תשובה על חטאו. ראובן ערך תעניות וסגופים כדי לכפר על חטאו (רש"י בראשית לו, כט), וחז"ל אף אומרים (ב"ר פד, יט), שזכה בגלל זה שיעצא ממנו הושע הנביא שאמר: "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֲלֹקֶיךָ" (הושע יד, ב). ברור אפוא, מדוע לא הוכיח יעקב את ראובן על מעשה בלהה בלשון חריפה. שכן ראובן בעל תשובה היה, ואין מזכירין לבעל תשובה מעשיו הראשונים (ב"מ נח, ב).

מעתה יש לשאול להפך: אם עשה ראובן תשובה על מעשה בלהה, מדוע מוכיח אותו יעקב על מעשה זה (אם כי בלשון רכה)? הרי שב בתשובה, ומה עוד רוצים ממנו? - התשובה היא זו: נכון שראובן עשה תשובה. אבל תשובה שלמה שתתקן את קלקול החטא במלואו - איננה דבר קל כל כך. אמנם קל מאד לעשות תשובה, "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מֵאֵד, בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ" (דברים ל, יד), וולדעת הרמב"ן (שם) הכוונה היא למעשה התשובה, אבל התשובה היא כסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. קל מאד לטפס אל המדרגה התחתונה, אבל קשה מאד להגיע למדרגה העליונה. הנביא הרי אומר, "יַעֲזֹב רָשָׁע דְּרָכָו וְאִישׁ אֶן מִחֲשַׁבְתָּיו" (ישעיהו נה, ז). לא רק את הדרך צריך הרשע לעזוב, שאלו הם המעשים הרעים, אלא גם את המחשבות הרעות צריך לעזוב, ומחשבות רעות מקורן במידות רעות. ובמקרה של ראובן - מידת הפחזות. ומידה - קשה לשנות. הגה"צ רבי ישראל מסלנט זצ"ל אמר, שיותר קל ללמוד את כל הש"ס, מלהחליש מדה אחת⁵. לא לבטל, רק להחליש. ולכן, למרות שראובן שב בתשובה, אבל יעקב ראה ברוח קדשו שעוד לא הצליח לנקות עצמו לגמרי ממידת הפחזות, ולכן הוכיחו.

"אינו אלא טועה" - בהבנת כל התורה כולה!

בענין הלשון "אינו אלא טועה", יש ששאלו, למה נקטו חז"ל לשון ארוכה, "כל האומר ראובן חטא, אינו אלא טועה"? למה לא אמרו בקצרה, "כל האומר ראובן חטא, טועה"? נראה לעניות דעתי, שחז"ל רצו לרמז לנו בזה, שהאומר "ראובן חטא" טועה לא רק בהבנת מעשה בלהה, אלא בכל גישתו לתורה הוא טועה! הוא "אינו אלא טועה" - בכל מקום ומקום שלומד בתורה! מדוע? מפני שכל התורה כולה מלמדת אותנו, עד כמה רחוקה הקדושה מן הטומאה, ועד כמה מדובר בשני הפכים קטביים, שעולם ומלואו מבדיל ביניהם, ואין שום אפשרות שידורו בכפיפה אחת. ואם כן, לא יתכן שאדם מצד אחד יכשל בעבירה כל כך חמורה, ובתאוה כל כך שפלה, ומצד שני שמו יכתב על אבני החושן והאפוד לזכרון לפני ה' (שמות כח, יב; ושם, כט), להיות מליץ יושר על עם ישראל. מי שחושב שהדבר יתכן - אינו אלא טועה בהבנת כל התורה כולה. הוא אינו מבין כלל את התורה, ואת היסוד הגדול המונח בה, שקדושה וטומאה אינן הולכות יחד.

ושמואל, ושלמה המלך ועוד (שבת נה, ב - נו, ב). מסיבה זו הקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה (יבמות קכא, ב), ומעניש אותם בחומרה על עבירות קלות, שאצלנו אינן נחשבות למאומה. כי אצלם, מעשה עבירה קל פועל באופן משמעותי הרבה יותר מאשר אותה עבירה אצל אדם רגיל. ראובן הפסיד את המלכות ואת הכהונה ופי שנים בא"י, בגלל עבירה שחז"ל אומרים עליה "אינו אלא טועה", וכן דוד נענש בחומרה בגלל עבירה קלה לפי ערכו. צריך לקחת מוסר מהענין הזה. כל אדם צריך לחשוב על עצמו, אמנם אני לא צדיק כמו ראובן או כמו דוד המלך, אבל בכל זאת, מי יודע, אולי ה' ידקדק אתי, ויעניש אותי בחומרה. כדאי אפוא שכל אחד יעשה את החשבון להזהר במעשיו, שלא יענש.

אנחנו לא יודעים עד כמה דקדוק הדין הוא גדול. אנו יודעים שתשובה מועילה על כל דבר, אבל גם תשובה לא קל כל כך לעשות. בתנ"ך מבואר, שבימי יחזקאל ישראל לא האמינו כלל שתשובה יכולה לעזור. יחזקאל אומר להם: "אַמְרָתֶם... כִּי פִשְׁעֵינוּ וְחַטָּאתֵינוּ עֲלֵינוּ, וְכֵן אֲנַחְנוּ נִמְקִים, וְאִיךָ נִתְּקֶה?" (יחזקאל לג, י) "כסבורין אתם שלא תועיל לכם תשובה" (רש"י שם). למה סברו כך? כי הכירו וידעו את כח החטא, והרגישו עד כמה החטא מרחיק את האדם מה'. לכן לא האמינו שניתן לעשות תשובה ולהנצל. גם אחרי שהנביא נשבע להם בשם ה' שהוא מקבל תשובה - "חַי אֲנִי נְאֻם ה' אֱלֹקִים, אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַרְשָׁע, כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדְרָכּוֹ וְחִתָּה" (שם, יא) - עדין קשה להם להבין את זה. "לֹא יִתְּקֶן דְרָךְ הַ" (שם, יז) מתקשים להאמין שיתכן לעשות תשובה ולהנצל.

היום לוקחים את התשובה בקלות. אני צם ביום כיפור, אומר וידוי, ואני כבר בסדר. אבל האמת שזה לא בדיוק כך. תשובה איננה דבר כ"כ פשוט, ולא כל כך קל למחוק את החטא על ידי תשובה. ישעיהו הנביא נכשל בחטא קל מאד, אמר על ישראל ביטוי קשה - "עַם טָמֵא שֹׁפְתִים" (ישעיהו ו, ה) - ו מ י ד פ פ ר ו ל ו , כפי שמספר הנביא: "וַיַּעַף אֵלַי אֶחָד מִן הַשָּׁרְפִים⁸ וַיְבִיאוּ רֵצְפָה⁹, בְּמִלְכָּתָהּ לְמַעַל הַמִּזְבֵּחַ"¹⁰. הגחלת היתה כל כך לוהטת, [כלומר: במדרגה רוחנית כל כך גבוהה], עד שאפילו שָׁרָף, שהוא מלאך שכולו אש שורפת, לא היה מסוגל לאחוז בה¹¹, ומוכרח היה ליטול אותה באמצעות כלי¹². כלומר, הפגם כדיבורו של ישעיהו היה כל כך דק, עד שאפילו למלאך לא היתה תפיסה והבחנה בו, ולכן גם לתיקו הפגם נדרשה גחלת רוחנית כל כך, שאפילו המלאך לא היה יכול לאחוז בה בלא אמצעי (מכתב מאליהו ח"ב עמ' 283). ומה קורה? - "וַיַּגַּע עַל פִּי וַיֹּאמֶר: הִנֵּה נִגַּע זֶה עַל שֹׁפְתֶיךָ, וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחִטָּאתְךָ תִּכָּפֵר" (ישעיהו ו, ז). כלומר, "בהתעלות זו לבד - על ידי המגע אל בחינה העליונה ההיא (של הגחלת) - כבר ממילא סר הפגם" (מכתב מאליהו שם).

והנה, מיד אח"כ שואל הקב"ה: "אֵת מִי אֶשְׁלַח וּמִי יִלְךָ לְנוּ?" (ישעיהו ו, ח) כלומר: מי ילך להוכיח את ישראל? (רש"י שם) "וַיֹּאמֶר, הַנְּנִי שְׁלֹחְנִי!" ישעיהו מתנדב למלא את המשימה. בניגוד לנביאים אחרים, שמנסים להשתמש משליחות הנבואה - כמשה רבינו (שמות ג, יא. ועי' רש"י שם ד, י) וירמיהו הנביא (ירמיהו א, ו) - ישעיהו מתנדב מיד להיות נביא. צריכים להבין, שלהיות נביא המוכיח את ישראל, אין משמעות הדבר קבלת "שלישי" או "ששי" בכל שבת. השליחות להוכיח את ישראל כרוכה היתה בסבל וברדיפות, כפי שאומר ישעיהו בעצמו: "גִּוֵי נִתְּתִי לְמַפִּים וּלְחַיֵּי לְמַרְטִים, פָּנֵי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִפְּלִמוֹת וְרָק" (ישעיהו ג, ו). קבלתי על עצמי את שליחות הנבואה, למרות שידעתי שבכך הפקדתי את

זהו גם מה שאומר לו נתן הנביא: "וְאַתָּה הִרְגֵתָ בְּחָרֵב בְּנֵי עֲמוֹן" (שמו"ב יב, ט). מהי ההדגשה "בְּחָרֵב בְּנֵי עֲמוֹן"? אמרו חז"ל, שבא הנביא לומר לו בזה, שהטענה כלפיו אינה על עצם מה שהרג את אוריה, שכן אוריה מורד במלכות היה, וראוי היה להרגו. הטענה היא רק על כך שהרג את אוריה בחרב בני עמון. שכן מנהג העמונים היה, שהיו חוקקים על חרבותיהם דיוקן של עבודה זרה שלהם, וכשהיו מנצחים, היו אומרים שהעבודה זרה שלהם היא שניצחה (זוהר שמות קז, א). אינני יודע אם צריך לפרש את דברי דווקא כפשוטם, שהיה כתוב על חרב בני עמון שם של עבודה זרה. אפילו אם לא כתוב שם, הכוונה היא שכשגויים מתגברים על ישראל, הם אומרים: "יָדְנוּ רָמָה, וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת" (דברים לב, כז), והרי זה חילול השם נורא.

גם על בני עלי אומרים חז"ל, "כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה" (שבת נה, ב). אמנם הנביא כותב עליהם דברים נוראיים, "אַשֶׁר יִשְׁכְּבֵן אֶת הַנְּשִׁים הַצְּבָאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד" (שמו"ב, כב), אבל חז"ל אומרים שבני עלי כלל לא חטאו בעריות כפי שנראה מפשוטו של מקרא, אלא בחטא קל הרבה יותר. הם רק לא מיהרו להקריב את קרבנות הנשים הללו, והיות ועל ידי זה הן התעכבו בשילה ולא חזרו הביתה לבעליהן, נחשב להם הדבר כאילו לקחו אשת איש. אבל באמת הם לא לקחו שום אשת איש ח"ו, רק התעצלו קצת בהקרבנות, לכן נכתב עליהם בלשון חריפה כזאת.

הירושלמי (כתובות פ"ג ה"א) מביא הוכחה לכך, מזה שהנביא מוכיח אותם על מה שהם עושים, אבל מוכיח אותם על עבירות קלות יחסית, ולא מזכיר עבירה של אשת איש. משל למה הדבר דומה? לאדם שיראה את חברו אוכל ר"ל ביוה"כ במסעדה טרפה, והוא ניגש אליו ואומר לו: "למה לא ברכת לפני שאכלת"? ... זה מה שאומרים למי שאוכל ביוה"כ? ...! אלא שזה באמת מה שהיה, שלא היו שם עבירות כל כך חמורות, היו רק דברים קלים, אלא שלגבי בני עלי שהם אנשים חשובים, נחשבות להם עבירות קלות לעבירות חמורות. לכן נשבע ה', "אִם יִתְּפַר עֲוֹן בֵּית עֲלִי בְּזַבַּח וּבְמִנְחָה עַד עוֹלָם" (שמו"א ג, יד), ואעפ"כ חז"ל אמרו, ש"כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה".

למה מתבטא הכתוב בחריפות על חטאיהם של אישי

התנ"ך?

והנה, אם ראובן ודוד ובני עלי לא חטאו בחטא החמור שנזכר בהם, כפי שמשמע מפשוטו של מקרא, מדוע מתבטא עליהם הכתוב בלשון בוטה כל כך, כאילו חטאו בגופה של עבירה? ומדוע מדקדק עמם הקב"ה, ומענישם בחומרה רבה כל כך? נסביר את הדבר במשל: יהלום יקר, כל שריטה קטנה מורידה את ערכו באופן ניכר. לעומת זאת, בגרוטאה של מתכת - שריטה קלה אינה מעלה ואינה מורידה. כדי לפגום בערכה של גרוטאת מתכת, יש לפגום בה פגימה הרבה יותר רצינית מאשר שריטה קלה. כך גם היחס בין ראובן לאנשים פשוטים. הפגם הנגרם לראובן ע"י העון הקל שעשה, הוא כשריטה ביהלום. שריטה קטנה - וערכו של היהלום נפגם מאד. לעומת זאת, אצל אדם רגיל, עברה כזו אינה נחשבת למאומה. רק עבירה חמורה מאד תפגום באדם רגיל באותו שיעור שה"שריטה" פוגמת אצל ראובן. לכן, כדי שנבין עד כמה פגם המעשה שעשה ראובן בערכו, מתאר לנו הכתוב את מעשהו כמעשה חמור לפי ערכו. כך גם לגבי דוד המלך, וכך לגבי כל האחרים שאמרו עליהם כן, כבני עלי, ובני

לתקן ולמחוק את חטאו לגמרי. הרי שחטא, הוא מעוות שקשה מאד לתקן אותו באופן מוחלט, אפילו חטא קל כמו זה של ישעיהו. עם כל התשובה שעשה, כנראה לא הגיע למדרגה העליונה של תשובה, שהחטא יעלם לגמרי.

נקוה שהקב"ה לא ידקדק איתנו כמו עם ראובן ובית עלי ושאר צדיקים, אנחנו הרי לא כל כך צדיקים, והקב"ה יתחשב בתשובה שלנו ובמעשים הטובים שלנו, ויתנהג עמנו במידת הרחמים.

השיחה נערכה לפי טטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

עצמי לקבלת מכות, למריטת זקנני, וליריקות פפני. ישעיהו מוכן לסבול את הרדיפות והיסורים הללו, כדי לנפא בשפתיו בשם ה' ¹³, ולתקן בזה את החטא שחטא בשפתיו. כך הוא עושה במשך שמונים שנה, לערך ¹⁴, וכל זה בזמן שהמקדש קיים, ויש שער המשתלח, המכפר על עבירות קלות אפילו בלי תשובה (רמב"ם הלכ' תשובה פ"א ה"ב), וכל שכן עם תשובה, וישעיהו ודאי עשה תשובה, ואעפ"כ לאחר כשמונים שנה - נהרג ישעיהו ע"י מנשה מלך יהודה ע"י פגיעה בפיו, מפני אותו חטא קל שחטא בפיו, שפינה את ישראל בכינוי בלתי מכוונת ¹⁵! (ע"י יבמות מט, ב) תשובתו של ישעיהו, וכל הרדיפות והיסורים שעבר, ושמונים ימי כפורים שעברו מאז חטא, ושמונים שעירים שהוקרבו בהם - לא הספיקו

1. ולפי "וישכב" היינו שחשב לשכב, ולרום מדרגתו של ראובן מעלה עליו הכתוב כאילו שכב ממש, לכן נאמר "וישכב".
2. נאמרו כמה פירושים בזה, מהו "בלבל מצעו של אביו", ואכמ"ל. ועכ"פ, לפי דעה זו, "וישכב" היינו שפגם בחוקי הצניעות, והתערב בסדרי משכבו של יעקב אביו. ולרום מדרגתו של ראובן מעלה עליו הכתוב כאילו שכב, כי שורש אחד לבלבל ולשכיבה, ששניהם פוגעים בממשלת האיש על אשתו, לכן יש בבלבל בחינה דקה של שכיבה, לכן נאמר "וישכב".
3. וצריך להבין לפי זה, מה פירוש דברי חז"ל, "כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה, שנאמר ויהיו בני יעקב שנים עשר (בראשית לה, כב), מלמד שכולן שקולים כאחת" (שבת נה, ב). דהגם שלא חטא בעריות, אבל הרי בלבל יצועי אביו, דגם זה הוא חטא, וא"כ איך "כולן שקולים כאחת"? וצ"ל, שאילו היה חוטא בעריות ח"ו, אי אפשר היה כלל למנות אותו עם שאר האחים במנין אחד, שהרי הוא מסוג לגמרי אחר, שהוא טמא שבטמאים, והם טהורים וקדושים. וכשם שאין מונים במנין אחד בהמה עם בני אדם, כך אין למנות במנין אחד חוטא וטמא עם צדיקים קדושים וטהורים. ומדמנה אותו הכתוב בהדי שאר השבטים, שנאמר "ויהיו בני יעקב שנים עשר", על כרחך שלא חטא בחטא חמור כ"כ. ו"שקולים כאחת" אין הכוונה שהם שווים לגמרי, אלא הכוונה היא שהם מאותו סוג, ושייך למנותם במנין ובסדר אחד.
4. וע"י רש"י (שמו"א ט, יז) על כח האיפוק והריסון שצריך להיות למלך, וממנו צריך להיות נאצל כח זה על כל העם.
5. וכן מפורש ברמב"ם: "אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה, כגון זנות וגזל וגניבה. אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו, כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מן הכעס, ומן האיבה, ומן הקנאה, ומן ההתול, ומרדיפת הממון והכבוד, ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן, מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה. שבזמן שאדם נשקע באלו, קשה הוא לפרוש מהם" (רמב"ם הלכ' תשובה פ"ז ה"ג).
6. והטעם שלא ניתנה לו מיד, מבואר בחז"ל, שכאשר רצה דוד לכרות את ראשו של גלית (לאחר שִׁהָרְגוּ), לא היה יכול, כי כובע הנחושת שהיה על ראש גלית (שמו"א יז, ה) היה סגור ומסוגר באין אפשרות לפתחו, ורק נערו של גלית, "נִשְׂאָה הַצֵּנָה הַחֲלָף לְפָנָיו" (ע"י שם, ז), ידע איך לפתחו. וְנָדַר לוֹ דוֹד נָדַר לָתֵת לוֹ בֵּת יִשְׂרָאֵל לְאִשָּׁה, כדי שיפתח לו את הכובע, ופתח לו. אמר הקב"ה לדוד: "בנות ישראל אתה מחלק? ! חייך, אשתך נתונה לו!" והיא בת שבע הראויה לדוד. כי הנער נושא הצנה - אוריה הַתְּמִי הִיא, והיה נכרי ונתגייר, [ולכן נקרא "התתני"], ונתן לו דוד את בת שבע בת אליעם לאשה ("כלי יקר" שמו"א יז נא, בשם מדרש חז"ל; מובא גם ב"מרכבת המשנה" על הרמב"ם הלכ' איסורי ביאה פ"ג ה"ב).
7. ב"חשק שלמה" עמ"ס סנהדרין (קז, א) הביא מלקוטי הש"ס להארי"ז ז"ל, שחז"ל נקטו כאן מליצה זו - "שִׁאֲכָלָה פְּגָה" - כי בלשון חז"ל נקראות התאנים "בנות שבע" (מעשרות פ"ב מ"ח), ולכן אמרו חז"ל על בת שבע, "שִׁאֲכָלָה פְּגָה", דהיינו - תאנה שלא נתבשלה כל צרכה.
8. הוא המלאך מיכאל (ברכות ד, ב).
9. גחלת (רש"י), והוא כמו "רִשְׁפָה" בשי"ן ["רִשְׁפָה רִשְׁפִי אֶשׁ" (שה"ש ח, ו)], כי אותיות זסר"ץ (שמדצאן מן השיניים) מתחלפות לפעמים זו עם זו (ע"י רש"י ומזודות). וכאן התחלפה השי"ן בצד"י. ובמדרש אמרו: "רִצְפָה - רִצְפָה רִצְפָה לְמִי שֶׁאִמְרָה דְלִטוּרָא עַל פְּנֵי" (שהש"ר א, ו).
10. הוא מזבח של מעלה, שמיכאל עומד ומקריב עליו קרבנות (ע"י מנחות קי, א). [ומה הוא מקריב? יש מי שאומר - נשמותיהן של צדיקים. ויש מי שאומר - כבשים של אש (תוס' שם ד"ה ומיכאל)].
11. מפני שהאש שעל המזבח "היה אש דשכינה, שהיא אש אוכלה אש (יומא כא, ב), ועל כן לא היה יכול השרף ליטול", למרות שגם הוא עצמו עשוי מאש (פרי צדיק, פרשת פקודי אות ד').
12. ומבואר במדרש, שכלי אחד לא הספיק לו, וכשניסה ליטול את הגחלת במלקחת אחת - עדין היה נכוה ממנה! רק כאשר השתמש בשני כלים - מלקחת בתוך מלקחת ("מְלַקְחִים") - אז הצליח ליטול את הגחלת (ילק"ש ישעיהו סי' ת"ו). וצ"ע מאי כלי אחד משני כלים, ומהו עומק הענין בזה. וכנראה עומק הענין הוא, שהיו שם שתי בחינות שהבדילו בין מדרגתו של המלאך למדרגת הגחלת. ואשרי העומדים על סוד הענין.
13. ע"י רש"י (שמות ז, א) ורשב"ם (שם ובראשית כ, ז), ש"נבואה" היא מלשון "ניב שפתים" (ישעיהו נז, יט), והוא לשון דיבור. [אך ע"י אב"ע (שמות שם) שחלק על כך].
14. אולי לא נרדף במשך כל הזמן הזה, שכן בחלק גדול מתקופת נבואתו היו מלכים צדיקים ביהודה - עוזיה יותם וחזקיהו - ואולם בחלק מתקופה זו מלך ביהודה אחז הרשע, ואז כנראה התקיימו הדברים האלו, ש"גִּיּוֹ נִתְּתִי לְמַפִּים" וכו'.
15. חז"ל מוסרים לנו כן להדיא, שישעיהו נהרג מפני אותו חטא קל שחטא בפיו, "דאמר בתוך עם קָמָא שְׁפָתַי אֲנִי יִשָּׁב" (יבמות מט, ב). והנה, מנשה שהרג את ישעיהו, לא ידע - כנראה - שעל כך הוא נהרג. ובכל זאת, גם מנשה, דן והורג את ישעיהו בגלל סתירות שמצא בין נבואותיו ונבואתו של משה רבינו, [כמבואר בגמ' (שם)]. ואולם הגמ' מבארת מיד, שבאמת אין שום סתירה בין הנבואות, והכל מיושב. וכנראה טענתו של מנשה היתה, שישעיהו אמר את הדברים מעצמו, ולא מפי ה' (שהרי הם סותרים לדברי תורה). ואולי רצו לרמוז בזה מן השמים לישעיהו, לפני מותו, על מה הוא נהרג - על שאמר דברים מפי עצמו, ולא מפי ה'. [ע"י רש"י (שם ד"ה נסרוה לפומיה) שכתב: "ומשום הכי איענש לנסורי פומיה, משום דקריניהו לישראל עַם קָמָא שְׁפָתַי מִדְעוּתוֹ, שלא צוה לו הקב"ה, ולא מחמת תוכחה". וע"י גם "פרי צדיק" (פקודי אות ד') באופן אחר קצת].